

Osmanski gospodarski i politički sustavi na europskom tlu do 1402. godine

Malbaša, Marko

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:859943>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-23**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Diplomski sveučilišni studij povijesti (jednopedmetni)

Marko Malbaša

**Osmanski gospodarski i politički sustavi na
europskom tlu do 1402. godine**

Diplomski rad

Zadar, 2017.

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Diplomski sveučilišni studij povijesti (jednopedmetni)

Osmanski gospodarski i politički sustavi na europskom tlu do
1402. godine

Diplomski rad

Student/ica:

Marko Malbaša

Mentor/ica:

Prof. dr. sc. Mladen Ančić

Zadar, 2017.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Marko Malbaša**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Osmanski gospodarski i politički sustavi na europskom tlu do 1402. godine** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 14. lipanj 2017.

SADRŽAJ

1. UVOD	5
2. VOJNA EKSPANZIJA OSMANSKE DRŽAVE (1299.-1402.).....	7
2.2. Teritorijalno širenje osmanske države do 1353. godine.....	8
2.3. Ekspanzija Osmanlija u Jugoistočnoj Europi do 1402. godine.....	11
3. OSMANSKA ADMINISTRACIJA DO 1402. GODINE.....	15
3.1. Beglerbegluk Rumelija i ustrojstvo sandžaka.....	16
3.2. Iskorištavanje ljudskih resursa.....	17
3.3. Osmanski pravni sustav.....	19
3.4. Sustav vlasništva nad zemljom.....	20
4. OSMANSKO GOSPODARSTVO	22
4.1. <i>Tapulu</i> i <i>mukataali</i> sustavi.....	23
4.2. Timarski sustav.....	24
4.3. Porezi.....	27
4.4. Osmanski novac.....	29
4.5. Osmanlije i bizantsko naslijeđe.....	30
4.5.1. Usporedba timarskog sustava i bizantskog modela <i>pronoia</i>	33
4.6. Značaj poljoprivredne proizvodnje za osmansku državu.....	34
4.7. Trgovina.....	35
5. POLITIČKE OKOLNOSTI RAZVOJA OSMANSKE DRŽAVE NA EUROPSKOM TLU.....	37
5.1. Uspostava centralne vlasti sultana.....	38
5.2. Uloga islama u osmanskoj državi.....	39
5.3. Razvoj centralizacije kroz društvene prilike.....	41
5.4. Odnosi Osmanlija sa balkanskim državama.....	44
5.5. Postupno svrgavanje vlasti lokalnih balkanskih vladara.....	46
6. ZAKLJUČAK	49
7. LITERATURA.....	51

1. UVOD

Osmansko Carstvo, čija su stoljeća postojanja determinirala mnoge društvene promjene zahvaćenih zemalja Europe, Azije i Afrike, bilo je glavni čimbenik stvaranja kolektivne prošlosti unutar granica svojih makroregija. Za očekivati je kako pristup istraživanju izvora vezanih uz povijest Osmanskog Carstva, a pogotovo njegov utjecaj na države čiji su nacionalizmi kroz 19. stoljeće doživjeli uspon, mora imati u suštini subjektivan pristup, vezan kroz princip „mi i oni“. U ovom radu, kako njegov naslov to naglašava, radi se o političkoj povijesti rane osmanske države, ali pristupom kroz prizmu gospodarskih odnosa, za koje smatram da su bili izravno odgovorni za stvaranje kolektivne predodžbe o osmanskoj državi u srednjem vijeku. Razumijevanje sustava koji su prethodili stvaranju Osmanskog Carstva, predstavlja temelj za istraživanje njegovog daljnjeg razvoja kroz naredna stoljeća. Snažna ekonomska pozadina države u načelu sadržava njezin temelj opstojanja, smanjenu ovisnost o susjednim ekonomijama kao i smanjenu koruptivnu prirodu njezinih birokrata. Ono što je važno u kontekstu nastanka osmanske države, jest poklapanje okolnosti koje su začele vojno političku strukturu, dovoljno sigurnu da se odvaži u podvige, opsežnijih razmjera od obične krađe poljoprivrednih dobara svojim susjedima, spremnima da im vrate istom mjerom. Rasprava u ovom radu, većinom se odnosi na ekonomsko političke sustave na europskom tlu, osmanski precizirano Rumeliji, unutar kratkog vremenskog perioda, od stvaranja mostobrana na Dardanelima pa do tragičnog poraza Bajazida I. u bitci kod Ankare početkom 15. stoljeća. Unutar rada, sadržana su i kronološka odstupanja, zbog neizmjerene potrebe približavanja konteksta samog nastanka Osmanove države, vojne ekspanzije, punjenja državnog proračuna stečenim sredstvima pomoću pljačke, kao i onim državnim zakonima koji su uspostavili

legalno ubiranje poreza. Cilj rada ne predstavlja sveobuhvatno opisivanje gospodarskih i političkih prilika rane osmanske države, nego ukazivanje na određene socijalne i ekonomske odnose kroz koje su Osmanlije uspjele osigurati državnu budućnost Osmanskog Carstva u Europi. Prilikom istraživanja, ispitivanja literature neophodne za razumijevanje bilo kakvog oblika odnosa unutar društvenih i ekonomskih struktura, nailazio sam na varijetete mišljenja, ali i na suglasnost autora oko pojedinih uzročno posljedičnih veza. Nedostatkom, jednim dijelom i osobnim, naznačio bih izostanak literature pisane turskim jezikom, koja je nezastupljena u prijevodima na engleski jezik, uz pretpostavku da bi doprinijela kvaliteti ovog rada. Suštinski, pregled povijesne ekspanzije do 1402. godine inficiran je legendama, kojima je cilj dodati mističnu dimenziju stvaranja osmanske države. Kao dodatan prilog tome, pristup ekonomskoj i društvenoj povijesti Osmanskog Carstva predstavlja izazov i neiscrpan materijal za proučavanje, čemu će, nadam se i ovaj rad dati svoj minimalni doprinos.

2. VOJNA EKSPANZIJA OSMANSKE DRŽAVE (1299.-1402.)

Prije ulaska u samu obradu teme koju ću pokušati prožeti kroz prizmu društvene povijesti, u ovom slučaju dvije, za stvaranje i održivost države nerazdvojne teme, politiku i gospodarstvo srednjovjekovne osmanske države, usmjerit ću se prema sustavnom pregledu procesa teritorijalne ekspanzije kako bi se dobila kompletnija slika ekonomskih i političkih prilika prvog dijela klasičnog doba. Iako Ortayli napominje kako su izvori 14. i prve polovice 15. stoljeća naknadno pisani, smatram da korištena literatura spada pod visoke kriterije kvalitativne mjere te može dati objektivan pregled osmanske ekspanzije, odnosno općeg pregleda osmanske povijesti.¹ Na njegove tvrdnje nadovezuje se i Matuz ističući kako su počeci osmanske države iznimno ukrašeni legendama.² Bez obzira na stavljanje fokusa u izvorima na prve vladare mlade osmanske države, odnosno njihovog prikazivanja kao glorificiranih pojedinaca, neminovno je da se u jednom trenutku uspjela uspostaviti vojno politička struktura koja je na ruševinama seldžučke države uspjela održati centralnu vlast iz koje će krenuti nezaustavljiva ekspanzija Osmana i njegovih nasljednika. Kafadar kao značajan razlog pokretanja ekspanzije navodi političku destabilizaciju anadolskih krajeva, što će rezultirati potragom za ljudskim, ekonomskim i prirodnim resursima.³ Peirce pruža i širu perspektivu literature vezane uz Osmansko carstvo, stavlajući naglasak na razvoj svijesti o ekonomskoj, socijalnoj, kulturnoj i gospodarskoj povijesti među povjesničarima okrenutima životu Osmanskog carstva unutar njegova prva četiri stoljeća

¹ I. Ortayli, 2013, str. 36.

² J. Matuz, 1992, str. 24.

³ C. Kafadar, 1995, str. 94.

egzistiranja.⁴ U narednim dijelovima rada, prikazat ću osnutak i teritorijalno proširenje osmanske države vojnim putem, što je ipak samo jedan čimbenik u strukturi razvoja Osmanskog Carstva.

2.2. Teritorijalno širenje osmanske države do 1353. godine

Rani počeci osmanske države vežu se uz vladavinu Osmana (1281?-1326) koji se od lokalnog plemenskog poglavara prometnuo u ratobornog vođu čiji će vojni pothvati označiti početak teritorijalne ekspanzije.⁵ Propadanje države Seldžuka uzrokovalo je podjelu na nekoliko manjih emirata, koji su ratovali među sobom radi osiguranja plodnog zemljišta i osnovnih uvjeta za ekonomsku održivost, no postavlja se pitanje razloga koji su izdvojili Osmana među plemenskom konkurencijom. Prema Matuzu, Osman je u svojim ekspanzijskim nastojanjima otišao korak dalje, preuzimajući ratni put kao osnovnu vrstu prihoda, što će do 17. stoljeća postati jedan od temelja gospodarstva budućeg Osmanskog carstva.⁶ Osman je svoja ratna djelovanja jednako usmjerio prema krćanskim i muslimanskim vladarima a prvi veliki uspjeh postigao je osvajanjem utvrde Keprihisar.⁷ Sugar ističe kako je Osman, za razliku od ostalih turskih plemenskih vođa, krenuo prema puno bogatijem sjevernom dijelu Anatolije.⁸ Ostrogorski smatra kako su mu pri tome na ruku išle plemenske nesuglasice među lokalnim vođama kao i slabost Bizantskog Carstva,

⁴ L. Pierce, 2004, str. 17.

⁵ J. Matuz, 1992, str. 25.

⁶ J. Matuz, 1992, str. 26.

⁷ J. Hammer, 1979, str. 28.

⁸ P. Sugar, 1996, str. 15

na čiju je štetu najviše usmjerio vojne potvate.⁹ Budući da je rat, odnosno ekspanzija na obližnje teritorijalne jedinice, predstavljao osnovu njegovog djelovanja, dodatno je ojačao svoj položaj religijskom podlogom proglašavajući svoju inicijativu Svetim ratom, terminom karakterističnim za tadašnje islamske državne zajednice.¹⁰ Osvajajući bizantske zemlje, definirajući se *gazijem*, Osman je stekao ugled i jednakost među ostalim turskim plemenskim vođama, što mu je omogućilo vojna i politička savezništva.¹¹ Politička, vojna i društvena situacija koju je ostavio svome sinu Orhanu (1324. – 1362.), predstavljala je temelj razvoju događaja koji će započeti osvajanjem bizantskog grada Bruse 1326. godine i pretvarajući ga u glavi grad Osmanske države.¹² Orhan svoje djelovanje nastavlja vojnim i diplomatskim putevima. Redom padaju Nikeja 1331., Nikomedija 1337. te susjedni turski emirat Karesi čiji teritorij Orhanu omogućuje izlaz na Egejsko more.¹³ Diplomacijom se koristio u sukobima sa Bizantom. Matuz navodi kako je za tu priliku iskoristio Ivana Kantakuzena, s kojim je sklopio savez čije su važne točke bile pomoć Kantakuzenu pri stupanju na bizantsko prijestolje te ženidba Orhana sa njegovom kćeri što će konačno donijeti smjernicu kojom će se kretati ekspanzija Osmanovih nasljednika jer u svrhu pomoći savezniku pri obrani Soluna od naleta Srba, Orhan svoje trupe prebacuje na europsko tlo, što se smatra prvim značajnijim upadom osmanske vojske u Europu.¹⁴ Hammer navodi kako su nakon vojne pomoći Kantakuzenu, osmanske trupe izvršile

⁹ G. Ostrogorski, 2002, str. 262.

¹⁰ J. Matuz, 1992, str. 26.

¹¹ P. Sugar, 1996, str. 15.

¹² J. Hammer, 1979, str. 33.

¹³ C. Imber, 2003, str. 9.

¹⁴ J. Matuz, 1992, str. 28.

pljačkaški pohod po srpskim zemljama.¹⁵ Nastavak vojnog i pljačkaškog djelovanja po jugoistoku Europe, kao i savezništva sa Kantakuzenom, rezultira i prvim europskim posjedom u rukama Osmanlija, utvrde Cimpe koju je 1353. osvojio Orhanov sin, Sulejman – paša.¹⁶ Emecen pak navodi, kako okolnosti u kojima se utvrda Cimpe našla u osmanskim rukama, nisu bile vojnog karaktera te kako je već aktualno savezništvo Orhana sa Kantakuzenom, rezultiralo sporazumnim prepuštanjem utvrde na europskom tlu osmanskim trupama, koja će od tog trenutka ostati permanentno u njihovim rukama.¹⁷ U prilog tome ide i tvrdnja Inalcika koji smatra kako je slabost Osmanlija bila u nedostatku mornarice te da bi zbog izostanka tog važnog vojnog i logističkog čimbenika, praktički bilo nemoguće zadržati se dugoročno na Galipolju.¹⁸ Spajajući tako dva kontinenta, Osmanlijama se otvorila prilika iskorištavanja i trgovačkog potencijala stečenog strateškog položaja.

¹⁵ J. Hammer, 1979, str. 50.

¹⁶ J. Matuz, 1992, str. 28.

¹⁷ F. Emecen, 2004, str. 14.

¹⁸ H. Inalcik, 2002, str. 14.

Slika 1. Karta Jugoistočne Europe oko 1355. g. (preuzeto:
http://www.wikiwand.com/en/History_of_the_Byzantine_Empire)

2.3. Ekspanzija Osmanlija u Jugoistočnoj Europi do 1402. godine

Procesi koji su se odvijali na području Jugoistočne Europe u srednjem vijeku, sustavno su utjecali na osmansko zadržavanje na europskom tlu. Bizantski građanski rat, prirodne katastrofe, pljačkaški upadi Osmanlija, doveli su do postupnog opadanja broja stanovništva na području okolice Galipolja i okolice, što je rezultiralo naseljavanjem ljudi s područja Male Azije.¹⁹ Usprkos žalbama koje su stizale s bizantskog prijestolja zbog naseljavanja Turaka, Hammer navodi kako je Orhan diplomatski sačuvao nova europska područja u kojima se učvrstio te kretao u daljnje vojne pohode, prema čemu se može zaključiti kako u tim trenucima nije postojala dovoljno snažna vojna sila koja bi ih mogla odbaciti s druge strane Dardanela.²⁰ Sugar navodi kako je Orhanu od pomoći bila dramatična situacija na koju je naišao u Europi, pogotovo nakon smrti vladara srpske srednjovjekovne države, Stjepana Dušana, uzrokujući velike borbe za prevlast lokalnih gospodara, na što ističe kako je ipak situacija bila nestalna te je postojala mogućnost gubitka novih područja u Europi što je Orhana nagnalo posezanju za Osmanovim metodama osvajanja, odnosno pružanja savezništva, ugovora i zaštite.²¹ Ovaj će se princip pokazati uspješnim kao jedna od ključnih metoda osmanske ekspanzionističke politike čija je primjena posebno došla do izražaja u Jugoistočnoj Europi. Budući da ratovanje na više

¹⁹ G. Ostrogorski, 2002, str. 286.

²⁰ J. Hammer, 1979, str. 58.

²¹ P. Sugar, 1996, str. 16.

frontova predstavljalo iscrpljujući element za državni fisk, Osmanlije su svoju ograničenost kompenzirale proaktivnom vanjskom politikom.

Nakon Orhanove smrti, na prijestolju ga nasljeđuje sin Murat I. (1360. – 1389.). Matuz tvrdi kako je uskoro učvrstio vlast u Maloj Aziji, prvenstveno zauzimanjem bizantskog grada Jedrene 1361. godine, u kojeg premiješta prijestolnicu te se okreće osvajanjima po Jugoistočnoj Europi.²² Ostrogorski navodi prilike u regiji, koje su se većinom manifestirale kroz oslabljeni Bizant, kao i rasulo balkanskih država, što je Muratu I. omogućilo da nezaustavljivo krene prema sjeveru, nakon čega je osvojen Plovdiv (Filipopol) 1363. godine, u kojem vojskovođa Lala Šahin uspostavlja sjedište beglerbegluka Rumelije.²³ Imber ističe kako Muratovu ekspanziju prekida dolazak Amadea III. Savojskog, čija će vojna ekspedicija osvajanja Galipolja tek nakratko zaustaviti Osmanlije dok će nakon te epizode car Andronik IV. Galipolje prepustiti Muratu I. u zamjenu za pomoć u građanskom ratu.²⁴ Prema navedenom moguće je zaključiti kako su određeni teritorijalni dobitci Osmanlija bili rezultati vrhunske diplomacije s jedne strane i hektičnog stanja u kojem se nalazilo Bizantsko Carstvo s druge strane. Ipak, nekoliko ključnih teritorijalnih proširenja rezultat su vojnog djelovanja. U bitci na rijeci Marici 1371. Osmanlije pobjeđuju srpsku feudalnu vojsku te svoju vlast šire na područje Makedonije. Bitci je prethodilo zauzimanje grada Edirne 1369. godine. Nastavak konflikta na jugoistoku Europe između Osmanlija, Bizanta te slavenskih srednjovjekovnih država dovodi do

²² J. Matuz, 1992, str. 28.

²³ G. Ostrogorski, 2002, str. 290.

²⁴ C. Imber, 2003, str. 11.

osmanlijskog osvajanja Soluna 1387., Sofije 1385. te Niša 1386. godine.²⁵ Matuz navodi kako je nakon pada Sofije Bugarska bila prisiljena prihvatiti vazalni položaj.²⁶

Pokušavajući održati neprestano stanje nesigurnosti na pograničnim područjima, Osmanlije se često odlučuju na dublje upade u neprijateljski teritorij. Pri tome, tijekom čestih upada, Osmanlije su nakon vojnih pobjeda protiv slavenskih srednjovjekovnih država imale i nekoliko neuspješnih pohoda. Ostrogorski ističe pobjede srpskog kneza Lazara kod Pločnika te teški poraz osmanske vojske nanešen od strane trupa Vlatka Vukovića pri obrani Bosne.²⁷ Ovi porazi pokazali su se beznačajnima jer su samo za kratko vrijeme odgodili ofenzivu Osmanlija. Ipak, sama činjenica o upadu Osmanlija u Bosnu, predstavlja njihovu percepciju o prostoru političkog i vojnog utjecaja. Bosna će kao predmet interesa ipak ostati na margini još neko vrijeme. Nestabilnost koja je privukla pažnju Osmanlija nalazila se u istočnom dijelu Balkana. Potaknut navedenim osmanlijskim vojnim neuspjesima, bugarski vladar počinje pružati otpor prestajanjem plaćanja danka, zbog čega je uslijedio odgovor Murata I. u vidu gušenja ustanka i ponovnog podčinjenja Bugarske.²⁸ Nakon sloma bugarskog ustanka, pažnja Osmanlija usmjerava se prema Srbima, što će kulminirati u bitci koja će drastično promijeniti odnose snaga u Jugoistočnoj Europi. U prvoj bitci na Kosovu polju 1389. snage su odmjerile srpsko – bosanske snage i osmanlijske trupe, što je rezultiralo porazom srpske i bosanske vojske, ali i smrću osmanlijskog sultana Murata I.²⁹

²⁵ G. Ostrogorski, 2002, str. 295.

²⁶ J. Matuz, 1992, str. 30.

²⁷ G. Ostrogorski, 2002, str. 295.

²⁸ J. Hammer, 1979, str. 71.

²⁹ G. Ostrogorski, 2002, str. 296.

Nasljeđuje ga sin Bajazid I. (1389. – 1402.) čijom će smrću završiti prvi ciklus osmanskih osvajanja Europe. Prema okolnostima u kojima se nalazio, Bajazid je bio u znatno boljem vojnom i strateškom položaju u odnosu na svoja dva prethodnika. Imber navodi kako su se u Bajazidovoj vojsci nalazile trupe bizantskog cara, koji je sveden na status običnog vazala, te vojske albanskih, srpskih i bugarskih vazala.³⁰ Ipak, 1393. godine uslijedila je intervencija Osmanlija na Bugarsku, u kojoj je zauzet bugarski glavni grad Tarnovo.³¹ Nakon vojne ekspedicije u Vlašku, gdje je porazio vlaškog vojvodu Mirču, Bajazid se vraća u Tarnovo gdje nalaže pogubljenje bugarskog cara Šišmana čime prestaje postojati Bugarsko Carstvo.³² Bizant je u to vrijeme predstavljao neznatni politički faktor postavši sveden na područje Konstantinopola i nekoliko gradova na grčkom poluotoku.³³ Uslijedila je Bajazidova opsada Konstantinopola što je prouzrokovalo stvaranje alijanse koja će se sučeliti sa Osmanlijama na Nikopolju 1396. godine u kojoj će laka osmanlijska konjica strahovito poraziti tešku oklopnu konjicu europskih velikaša.³⁴ Bitkom na Nikopolju, Bajazid je učvrstio svoju vlast u Jugoistočnoj Europi, dok je kao najveća prijetnja slovila Ugarska sa sjevera. Bajazidovom pobjedom, Europom se počinje širiti svijest o vojnoj snazi Osmanlija, koji postaju neuralgična točka europskih srednjovjekovnih vladara. Opsada Konstantinopola još je uvijek trajala, dok su u međuvremenu osmanlijski odredi vršili pljačkaške pohode po grčkom poluotoku.³⁵ Bajazid za to vrijeme prelazi na Anatoliju, gdje će se suočiti sa lokalnim uzurpatorima vlasti, kao i sa Timurom, što će

³⁰ C. Imber, 2003, str. 14.

³¹ G. Ostrogorski, 2002, str. 298.

³² C. Imber, 2003, str. 15.

³³ G. Ostrogorski, 2002, str. 296.

³⁴ C. Imber, 2003, str. 15.

³⁵ G. Ostrogorski, 2002, str. 297.

naposljetku rezultirati teškim porazom Osmanlija kod Ankare 1402. godine te Bajazidovom smrću, nakon čega osmanska država ulazi u razdoblje političkih i vojnih previranja.

3. OSMANSKA ADMINISTRACIJA DO 1402. GODINE

Nakon uspostavljanja vojne vlasti, na osvojenim teritorijalnim jedinicama bilo je nužno uspostaviti održiv administrativni aparat. Problemi pri tome, varirali su od socijalnih, kulturoloških te gospodarskih što se manifestiralo u potrebi zadržavanja stečene situacije u pojedinim aspektima administrativnog aparata. Ipak, treba dati odgovor na pitanje u kolikoj su mjeri Osmanlije provele uređenje u skladu sa svojim institucijama. Veliku ulogu pri tome imao je islam pod čijim su se dogmama državne institucije usmjeravale. Pokrajinsko uređenje, u ovom slučaju Rumelije, svoje ustrojstvo temeljilo je na politici centralizacije, kao osnovnom modelu osmanske države. U samim počecima Osmanske države, za vrijeme Osmana i Orhana, razvijao se sustav delegiranja pokrajinskih vladara, koji bi uz financijske ustupke, dobivali osvojene teritorije na upravu, uz obvezu sudjelovanja u vojnim pohodima i ostalim dužnostima ovog sistema, koji će ostati na snazi sve do potrebe profesionalnijeg administrativnog aparata od kraja četrnaestog stoljeća.³⁶ Uz postavljanje pokrajinske uprave, čija je svrha upravljanje gospodarskim i ljudskim resursima, uspostavila se i sudska uprava na čelu sa *kadijaskerom* (zaduženim za vojne sporove) koji je predlagao samostalne sudce, *kadije*, čiji je neovisni rad bio prožet problemima koje je donosilo pitanje domena šerijatskog i običajnog prava. Podjela zemljišnih resursa također je odigrala važnu ulogu u

³⁶ C. Imber, 2003, str. 177-179.

definiranju administrativne prirode rumelijskog dijela osmanske države, koji je predstavljao obilan izvor obradive zemlje, podložne državnim i šerijatskim porezima.

3.1. Beglerbegluk Rumelija i ustrojstvo sandžaka

Prema prethodno spomenutom navodu, vojskovođa Lala Šahin u osvojenom Filipopolu uspostavlja sjedište beglerbegluka Rumelije. Kao teritorijalna jedinica, u samim počecima osmanske države, beglerbegluk je po prirodi imao vojno ustrojstvo, no ipak se sastojao od vlastitog upravnog vijeća, *divana* te vojno administrativnih jedinica *sandžaka*.³⁷ Naime, nakon preuzimanja vlasti vojnim putem, Osmanlije nisu uvodile značajne promjene po pitanju redizajna granica osvojenih područja, nego su ih pretvarale u posebne teritorijalne jedinice, sandžake, kojima je upravljao *sandžak-beg* te unutar kojih je postojala upravna struktura koja je precizirala individualne djelatnosti, prema čemu Inalcik definira sandžak kao administrativnu i vojno - teritorijalnu jedinicu u sastavu Carstva, unutar kojeg je vlast sadržana u sandžak-begu sa dužnostima poput zapovijedanja spahijama koji su posjedovali *timar* unutar granica sandžaka, pripreme i održavanja vojnih jedinica za ratno stanje, provođenje zakona centralne administracije te održavanje javnog reda i mira.³⁸ Područje beglerbegluka Rumelije bilo je podijeljeno na nekoliko sandžaka još od vremena Murata I.³⁹ U svrhu održavanja reda unutar beglerbegluka, beglerbeg je predsjedavao *divanom*, upravnim vijećem koje je bilo zaduženo za primanje pritužbi i

³⁷ M. Ipsirli, 2004, str. 271-282

³⁸ H. Inalcik, 1954, str. 108.

³⁹ M. Ipsirli, 2004, str. 282.

rješavanjem molbi upućenih od strane naroda.⁴⁰ Sugar navodi kako je unutar svakog sandžaka postojala „vlada u malom“ koja se bavila administrativnim i vojnim pitanjima, a na čijem je čelu stajao sandžak beg.⁴¹ Za dodjelu ovih titula značajno je da su u početku osmanske vlasti vršile dodjelu po principu zasluga tijekom vojnih i ekspanzivnih pohoda, no s vremenom, odnosno razvojem centralizacije, princip je promijenjen zbog opasnosti od zlouporabe položaja kroz mogućnost iskorištavanja lokalnog stanovništva, zbog čega su se titule dodjeljivale neovisno o porijeklu, nego isključivo prema stečenim sposobnostima i pokazateljima koji te sposobnosti potkrepljuju.⁴²

3.2. Iskorištavanje ljudskih resursa

Pri uspostavi administrativne vlasti, aktualizirala se potreba sustava eksploatacije ljudskih resursa, što će uljučivati postupnu centralizaciju, odnosno pretvaranje zemlje u državno vlasništvo te prethodne vlasnike u uzdržavatelje *timar*-a.⁴³ Provođenje prvih koraka uspostave administrativne vlasti, očitovalo se u popisivanju stanovništva i svih gospodarsko iskoristivih resursa u posebne registre, *deftere*.⁴⁴ Kao takvi, *defteri* su korišteni kao baza podataka za sakupljanje poreza. Na čelu upravljanja financijskim resursima, neovisno o *Divanu*, stajao je *defterdar*, čije su djelatnosti obuhvaćale sve

⁴⁰ M. Ipsirli, 2004, str. 273-274.

⁴¹ P. Sugar, 1996, str. 43.

⁴² J. Matuz, 1992, str. 64.

⁴³ H. Inalcik i D. Quataert, 1997, str. 15.

⁴⁴ H. Inalcik, 1954, str. 103.

financijske aktivnosti vezane uz poreze, plaće te nabavu za vojne potrebe.⁴⁵ Administrativno, osmansko je društvo podijeljeno u dvije temeljne skupine, *askere* (pod koje spadaju birokratski i vojni činovnici) i *raju* (čija je populacija sastavljena od seljaštva, trgovaca, osoba „zaduženih“ za punjenje državne blagajne).⁴⁶ Promjene koje su uvedene nakon uspostave osmanske vlasti, predstavljale su tranzit u odnosu na sustav koji je egzistirao za vrijeme bizantske vlasti ili utjecaja. Prema tvrdnjama Inalcika i Quataerta, mnoge dotadašnje obveze seljaka prema državi su ukinute, kao i posebni statusi pojedinaca, što je određeno u regulativama centralne administracije.⁴⁷ Matuz se nadovezuje, uspoređujući osmanski i europski srednjovjekovni gospodarski sustav, kako osmanski srednjovjekovni timarnici nisu imali klasne privilegije u odnosu na seljačku populaciju, kao niti jurisdikciju nad njima.⁴⁸ Navedene tvrdnje pokazuju striktnu regulaciju odnosa među subjektima koji su imali određene uloge unutar države. Bez obzira na činjenicu što se određene skupine bave poljoprivrednom proizvodnjom, zatim sakupljanjem poreza i ostalim gospodarsko - političkim odnosima, evidentno je kako je osmanska centralna vlast imala u vidu postavljanje sustava koji omogućava primarno održavanje javnog reda i iskorištavanja stečenih resursa kroz prizmu regulirane koegzistencije među *askerima* i *rajom*. Ipak, ne treba idealizirati pokrenutu promjenu stanja, niti pretpostavljati njezinu uspješnost zbog još uvijek prisutnog diskrepanantnog stanja između populacije činovnika i seljaštva.

⁴⁵ J. Matuz, 1992, str. 62.

⁴⁶ H. Inalcik i D. Quataert, 1997, str. 16.

⁴⁷ H. Inalcik i D. Quataert, 1997, str. 15

⁴⁸ J. Matuz, 1982, str. 283.

3.3. Osmanski pravni sustav

Uz čvrstu upravu koja je svoj autoritet usmjerila prema kontroli administracije kako bi uspjela održati stanje koje bi egzistiralo unutar zakonskih okvira, postojala je i zakonska regulativa koja je bila statična unutar tradicije islama te nije bila podložna promjenama od strane svjetovne vlasti. Pravna struktura koju su prvi osmanski sultani koristili, nije se razlikovala od dotadašnje islamske prakse, iz čega je vidljivo kako je osmanski pravni sustav nastao iz pravne tradicije islamske religije, što je moglo kroz vrijeme i okolnosti biti nadograđeno kroz zabrane koje bi izdavao sultan.⁴⁹ Dakle, može se izvući zaključak kako je osmansko pravo zapravo kombinacija šerijatskog i običajnog prava. Zakoni ili *kanuni*, koji su se prožimali kroz običajno pravo, produkt su rada *Divana*, koji je unutar članova vijeća imao osobu posebno zaduženu za interpretaciju pravnih sustava, *nišandžiju*, dok je na nižim instancama svako vodstvo sandžaka posjedovalo mogućnost uporabe vlastitih zakona zbog mnogih različitosti među pravnim i poreznim pitanjima.⁵⁰ Između običajnog i šerijatskog prava, unutar osmanske države postojala je značajna razlika u pogledu na populaciju na koje se pravo odnosi. Prema tome, Imber navodi kako se običajno pravo temelji na klasnoj razlici koja pravi distinkciju između stanovništva koje plaća porez državi (*raja*) te stanovništva koje živi od državne plaće (*askeri*).⁵¹ Budući da sultan nije imao ovlasti mijenjati šerijatsko pravo, mogućnost nametanja običajnog znatno je pomogla pri uvođenju centralizma u europskim osvojenim zemljama. Prema tome, pojedini aspekti društvenog života morali su se podrediti šerijatskom pravu, no unutar osvojenih područja

⁴⁹ M. A. Aydin, 2004, str. 515-516.

⁵⁰ M. A. Aydin, 2004, str. 519.

⁵¹ C. Imber, 2003, str. 244-245.

nemuslimanskih zajednica, sultan je sustavno mogao povećati svoje pravne ovlasti.⁵² Za rješavanje sudskih sporova bio je odgovoran *kadija* sa svojim pomoćnicima, dok je *kadijasker* bio zadužen za sudske sporove vojnih pitanja, no važna činjenica za obe funkcije jest da su djelovali neovisno o lokalnoj i državnoj upravi (Sultanski divan), koja je imala pravo preispitivanja odluke *kadija*.⁵³

3.4. Sustav vlasništva nad zemljom

Pravo nad zemljom Osmanlije su ostvarivale kroz dva načina, vojnom akcijom te potvrđivanjem prava na zemlju kroz prizmu sultana kao vjerskog vođe.⁵⁴ Ipak, radi kompletiranja slike sustava vlasništva nad zemljom, potrebno je dati odgovor na pitanje administrativne podjele osvojene zemlje te način njenog gospodarskog iskorištavanja. Naime, zemlja pod osmanskom upravom dijelila se u dvije skupine: zemlje u privatnom vlasništvu (*mulk*), zemlje u državnom vlasništvu (*miri*) te uz navedene skupine, koje su činile najveći postotak u vlasništvu zemlje, postojale su i humanitarne zajednice (*vakifs*) koje su također imale udjela u raspodijeli zemlje.⁵⁵ Princip podjele zemlje odvija se od samih početaka osmanske države. Prema Sugaru, zemlje u privatnom vlasništvu dodjeljivane su već u razdoblju Osmanove ekspanzije po Maloj Aziju, gdje bi svojim saveznicima, koji su već posjedovali tu zemlju, ili istaknutim pojedincima u ratu, dodijelio

⁵² G. Bozkurt, 2015, str. 116-117.

⁵³ M. A. Aydin, 2004, str. 535-547.

⁵⁴ H. Inalcik i D. Quataert, 1997, str. 104.

⁵⁵ J. Matuz, 1982, str. 285.

zemlju u trajno vlasništvo.⁵⁶ Uspostavljanje vlasništva nad osvojenom zemljom u sebi je sadržavalo i određene principe koji su svoje utemeljenje imali u predosmanskim islamskim državama.⁵⁷ Kao primjer, Inalcik i Quataert navode kako je sultan pomoću principa “zemlje osvojene snagom mača” uspostavljao vlast nad stanovnicima i njihovim privatnim vlasništvom.⁵⁸ Osvojena zemlja bi se podijelila, ovisno o položaju, zaslužnima za njeno implementiranje u granice osmanske države. Prema tome, postojao je princip procjene vrijednosti zemlje kako bi se mogla provesti podjela. Administrativna podjela državne zemlje je prikazana prema sustavu: *has* se dodjeljuje ukoliko je godišnji prihod preko 100.000,00 akča, *ziamet* ukoliko je godišnji prihod između 20.000,00 do 100.000,00 akča te *timar* ukoliko je prihod 1.000,00 do 20.000,00 akča godišnje.⁵⁹ *Has* su na korištenje dobivali visoki časnici i uglednici, *ziamet* je dodjeljivan vojnim časnicima i birokratima, dok je *timar* dodjeljivan spahijama za obavljanje vojne službe.⁶⁰ Prema Sugaru, *cift* je osnovna mjerna jedinica za zemlju, koja je uz određene površinske varijetete, trebala biti dovoljna njenom korisniku za osiguranje određene količine prihoda.⁶¹ Indikativno je kako je centralna vlast ovom podjelom pokušala osigurati maksimalno iskorištavanje dodijeljene zemlje, osiguravajući korisnicima zadovoljavanje vlastitih egzistencijalnih potreba, kao i onih državnih, slikovito u vidu uplate primanja u državnu blagajnu. Može se izvesti zaključak kako je prikazani sustav predstavljao plodno tlo i najveći izvor poreza za državu,

⁵⁶ P. Sugar, 1996, str. 93

⁵⁷ H. Inalcik i D. Quataert, 1997, str. 103.

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ C. Imber, 2003, str. 194.

⁶⁰ T. Sato, 1997, str. 16.

⁶¹ P. Sugar, 1996, str. 37.

čiji su korisnici u ovom slučaju bili vojnici koje je neophodno trebalo uzdržavati zbog konstantnih ratnih operacija.

Sugar ističe kako je svaki vlasnik zemlje ili timarnik, imao dokaz o posjedavanju zemlje u vidu dokumenta, čija je uloga ujedno bila garancija timarnikove sigurnost vlasništva, a pogotovo u slučaju nanesene štete.⁶² Sustav vlasništva nad zemljom, često je dovodio u koliziju šerijat i državne zakone, *kanune*. Sugar potkrepljuje primjerom o podjeli zemlje nakon smrti njezinog vlasnika, u kojem šerijat zahtijeva dodjelu zemlje njegovim potomcima, dok se državni zakon tome protivi, inzistirajući na državnoj intervenciji u taj slučaj, a sve zbog pragmatičnog pogleda na proizvodnju.⁶³ Paralelno, državna vlast je svjesna uloge islama i naslijeđa koje s njim dolazi, no u isto vrijeme, zahvaćena rapidnim promjenama i novim socijalnim strukturama, teži pristupu koji će se ipak okrenuti u smjeru vlastite ekonomske održivosti, praćene usavršavanjem birokracije.

4. OSMANSKO GOSPODARSTVO

Pojam osmansko gospodarstvo, a pogotovo ono čije se razvojne faze odvijaju od razdoblja nastanka osmanske države pa do pada Konstantinopola, većinom se percipira kroz timarski sustav. Kroz pojam timarskog sustava, sagledavaju se odnosi koje je održavala centralna vlast sa nižim instancama i onima najnižima u klasnom sustavu, *rajom*, kao suodnos u kojem postoji populacija koja dodjeljuje zemlju, populacija koja zemlju obrađuje i populacija koja naplaćuje porez obrađivačima. Za pojam osmanskog

⁶² P. Sugar, 1996, str. 98.

⁶³ Isto.

gospodarstva u srednjem vijeku može se utvrditi kako se bazirao na agrarno društvenoj strukturi, jer su mnogi važni djelovi centralnog sustava bili usmjereni na poljoprivrednu proizvodnju, pa su se čak i trgovinski odnosi sa europskim zemljama kompromitirali i ugovarali zbog agrarnih proizvoda.⁶⁴ Značaj kojeg je poljoprivredna proizvodnja pružila osmanskoj državi na europskom tlu, determinirao je njezinu vojnu snagu, kao i gospodarsku zbog iskorištavanja poljoprivrednih i ljudskih resursa u svrhu skupljanja poreza. Ekspanzivna vojna načela, usko su povezana i sa nerazvijenom industrijom u počecima osmanske države, koja je navedenu gospodarsku granu većinom prepuštala trgovcima i obrtnicima, dok je iz svojih sredstava najviše ulagala u industrijske pogone proizvodnje oružja.⁶⁵

4.1. *Tapulu i mukataali* sustavi

Zemlja u državnom vlasništvu dijelila se na dva sustava: *tapulu* i *mukataali* sustav.⁶⁶ *Tapulu* sustav može se definirati kao princip dodjele zemlje seljačkoj obitelji, koja dodijeljenu zemlju ne smije prodavati niti donirati, nego je isključivo prenositi unutar obitelji, tradicionalno sa oca na sina te unutar tog konteksta, postoje određena načela koja seljak mora zadovoljavati tijekom korištenja zemlje, stoga na dodijeljenoj zemlji *tapu* kategorije, seljak svoje poslove obavlja autonomno, pod pravnom zaštitom države, ukoliko

⁶⁴ H. Inalcik, 1997, str. 18.

⁶⁵ G. Agoston i B. Masters, 2009, str. 194.

⁶⁶ H. Inalcik, 1993, str. 143.

ispunjava obveze prema spahiji.⁶⁷ Prema Inalciku i Quataertu, tapu sustav predstavlja esenciju osmanskog agrarnog sustava, u što su uključene velike obradive površine.⁶⁸

Mukataali sustav je ugovor između države i seljaka prema kojem država dodjeljuje seljaku zemlju, koji zauzvrat mora isplaćivati ugovorom predviđenu desetinu.⁶⁹ Inalcik navodi kako je zemlja pod *mukataali* sustavom mogla biti iznajmljena ne samo seljacima, koji su zemlju mogli iznajmiti čak i u grupama, nego i ostalim slobodnim pojedincima spremnima na ugovor sa državom dok je sam *mukataali* sustav bio od važnosti za osmansko gospodarstvo u vidu dodjele zapuštene i slobodne zemlje pojedincima koji će zemlju iskorištavati, agrikulturalno doprinositi zajednici te uplaćivati desetinu državi za najam.⁷⁰

4.2. Timarski sustav

Prema Matuzu, timarski sustav doživio je svoj razvoj nakon prelaska Osmanlija na europsko tlo, čiji je dolazak uzrokovao demografske promjene, što se manifestiralo kroz migracije kršćanskog stanovništva s napadnutih područja.⁷¹ Za razumijevanje društvenih okolnosti timarskog sustava, potrebno je sagledati političke razloge uvođenja ove mjere. Prije svega, okolnosti razvoja timarskog sustava na europskom tlu treba sagledati kroz provođenje potpune centralizacije zemlje, odnosno sastavljanje lokalnih administrativnih

⁶⁷ H. Inalcik, 1993, str. 143.

⁶⁸ H. Inalcik, D. Quataert, 1997, str. 139.

⁶⁹ H. Inalcik i D. Quataert, 1997, str. 108.

⁷⁰ H. Inalcik, 1993, str. 145.

⁷¹ J. Matuz, 1982, str. 285.

jedinica u jednu koherentnu cjelinu, sadržanu pod vlašću sultana. Prema Inalciku, uspostavljanje timarskog sustava na europskom tlu nije načelno predstavljalo promjene u društvenim i gospodarskim segmentima, nego je u suštini predstavljao pomirenje lokalnih društvenih uvjeta i nove osmanske vlasti, a sve s ciljem postupne asimilacije stanovništva.⁷² U svrhu toga, Ipsirli navodi kako usustavljene promjene nisu omogućavale timarnicima da na bilo koji način maltretiraju raj, jer je politika osmanske vlasti bila usmjerena prema izgradnji čvrstog suodnosa između raje, spahija i državne vlasti.⁷³ Nadalje, timarski se sustav svrstava u primjere organizacijskog sistema države ekspanzivnih načela, jer kao takav predstavljao okosnicu logistike pod koju kao primarno spada prehrana vojske.⁷⁴ U tom slučaju, može se potvrditi kako timarski sustav spada pod mjere centralizacije, jer prepušta vojsku, odnosno uživaoca timara, direktnoj vlasti sultana. Tim više, vojska je bila dodatno motiviranija pridržavati se isključivo zapovjedi sultana, znajući da će za svoju službu dobiti zemlju.⁷⁵ Prema navedenom, može se zaključiti kako je uloga timarskog sustava u kontekstu sveobuhvatnog osmanskog gospodarstva bila ključna po pitanju održavanja stabilnosti državne blagajne, jer je predstavljao siguran izvor prihoda, praćen detaljno razrađenom birokracijom.

Načelno, za vrijeme Murata I. donešen je zakon u kojem se propisuju odredbe dodijele *timar*-a, posjeda kojeg su dobivali konjanici (*spahi*) za vojnu službu.⁷⁶ U zakonu je u potpunosti definiran sustav odnosa između države koju je predstavljao sultan, spahije u

⁷² H. Inalcik, 1954, str. 103.

⁷³ M. Ipsirli, 2004, str. 292.

⁷⁴ H. Inalcik, 2002, str. 133-135.

⁷⁵ H. Inalcik, 1954, str. 105.

⁷⁶ J. Matuz, 1992, str. 31.

ulozi činovnika te raje.⁷⁷ Jedna od ključnih stvari vezanih uz timarski sustav, jest princip prema kojem se dodijeljena zemlja vraća državi, premda su okolnosti definirane unutar raznih situacija. Nadalje, prema zakonu, uživaoci timara nisu smijeli koristiti ili posjedovati zemlju koja će im donositi kapitalnu dobit, nego su unutar svog posjeda morali kontrolirati stanovništvo koje je tu zemlju obrađivalo.⁷⁸ Timarnici su također bili dužni poštivati obveze koje su se ticale državnog administrativnog aparata. Pod nadležnosti uživaoca timara, unutar kojeg su ipak imali određenu autonomiju, spadalo je nadgledanje korištenja i prenošenja zemlje unutar *tapulu* sustava, zatim izdavanje obradivih površina te sakupljanje poreza.⁷⁹ Spahija je od podanika sakupljao nekoliko poreza, od kojih su najpoznatiji *çift resmi*, porez kojeg je plaćao glava kuće na obitelj i zemlju, *çiftbozan resmi*, porez kojeg je obrađivač zemlje morao platiti ukoliko bi napustio zemlju te *ispence resmi*, za kojeg Kutukoglu navodi da se isplaćivao u Rumeliji od 15. stoljeća na teret nemuslimana.⁸⁰ Imber navodi kako se timar kao posjed sastojao od sela ili nekoliko sela povezanih u jednu jedinicu, kao i lokalnih polja, na čijem je čelu stajao spahija.⁸¹ Osim gospodarskih aktivnosti, spahija je mogao koristiti stanovništvo za vojne jedinice te je imao dužnost, ovisno o visini prihoda sa timara, da uzdržava konjanika koji se naziva *džebelija*, za što je snosio sve troškove, dok je za vrijeme starosti, spahija mogao dobiti mirovinu, no ne i zadržati timar, dok bi u slučaju njegove smrti, obitelji bio dodijeljen dio timara dovoljan za

⁷⁷ M. Ipsirli, 2004, str. 292.

⁷⁸ H. Inalcik, D. Quataert, 1997, str. 114.

⁷⁹ Isto.

⁸⁰ S. Kutukoglu, 2008, str. 24-27.

⁸¹ C. Imber, 2003., str. 194.

uzdržavanje.⁸² Sugar navodi kako je unutar timara postojao poseban odjeljak zemlje, *has cift*, kojeg je timarnik mogao obrađivati sam ili je za to imao određenog zamjenika, koji je u najvećem broju slučajeva bio njegov najstariji sin, kojemu bi ova zemlja bila dodjeljivana za osnovne egzistencijalne potrebe.⁸³

4.3. Porezi

Prema spomenutim prethodnim navodima, dolaskom Osmanlija, unutar odnosa država – stanovništvo, dogodile su se značajne promjene koje su se odnosile i na porezni sustav. Porezni registri, *defteri*, predstavljali su bazu podataka centralnoj vlasti, koja je popisivanjem stanovništva i resursa stekla mogućnost aktivne kontrole poreznih obveznika i regulacije kvantitativnih davanja fisku.⁸⁴ Prema Inalciku i Quataertu, promjene su se manifestirale u jednostavnijim i manje strogim uvjetima sakupljanja poreza, kao i odnosa prema seljaku.⁸⁵ Razlozi koji su vodili prema konvencionalnijem uređenju svakako vode prema primjeni centralizacije. Prema tome, očitovala se nužnost uspostave sistema koji će kroz popise stanovništva i imovine, moći odrediti količinski prikaz vrijednosti prihoda. Inalcik navodi kako je postojao povjerenik centralne vlasti pod titulom *il-jazidži*, čija je uloga bila popis stanovništva, imovine te određivanje visine poreza i prihoda koje popisano selo mora dati.⁸⁶ Podjela državne zemlje predstavljala je ispunjenje obveze centralne vlasti

⁸² A. Ozcan, 2004, str. 482.

⁸³ P. Sugar, 1996, str. 98.

⁸⁴ M.M. Cosgel, 2004, str. 15-16.

⁸⁵ H. Inalcik i D. Quataert, 1997, str. 16.

⁸⁶ H. Inalcik, 2002, str. 135.

prema spahijama. Ipak, obilježje svake vlasti nad nekim područjem predstavlja naplata poreza i uređenje poreznog sustava prema namjerama države. Osmansko carstvo, kao multikulturalno, univerzalno tijelo, porezni je sustav uredilo sukladno šerijatskom i sekularnom zakonu. Ovisno o dodijeljenoj zemlji, kao i njenoj plodnosti, timarnik je morao proizvoditi određene kulture kako bi bio u mogućnosti isplatiti poreze.⁸⁷ Konkretni problem u isplati poreza bio je nedostatak kovanog novca, zbog čega je seljak svoje poreze morao isplaćivati u naturi.⁸⁸ U sklopu čvrste kontrole nad zemljom, centralna vlast bila je prinuđena uspostaviti porezni sustav koji će odgovarati politici centralizacije. Iako je porezni sustav naginjao smjeru simplificiranja poreznih obveza, prema samoj klasifikaciji i kategorijama, očituje se kompleksnost gotovo cijelog poreznog sustava, kako zbog zakonskih tako i zbog zemljišnih razloga. Usprkos navedenom stanju, Cosgel tvrdi kako se porezni sustav, postavljen u okvirima osmanske države, ipak temelji na bazičnim postavkama uređenja, koje se najviše očituju u trima kategorijama, poreza na kućanstvo, trgovačkih poreza te poreza na poljoprivrednu i manufakturnu proizvodnju.⁸⁹

Prema Kutukoglu, godišnji porez kojeg su plaćali svi korisnici državne zemlje, bez obzira na religiju, bio je *uşur* ili desetina.⁹⁰ Sugar tvrdi kako se navedeni tip poreza procjenjivao svake godine netom prije sezone žetve.⁹¹ Ovaj se porez većinom određivao prema uvjetima proizvodnje u određenom kraju, skupljao ga je spahija koji bi time naplatio

⁸⁷ P. Sugar, 1996, str. 96.

⁸⁸ H. Inalcik, 2002, str. 135.

⁸⁹ M. M. Cosgel, 2004, str. 7-8.

⁹⁰ S. Kutukoglu, 2008, str. 21.

⁹¹ P. Sugar, 1996, str. 101.

svoje obveze državi.⁹² Kako je prethodno navedeno, zbog problema vezanog uz nedostatak kovanog novca, navedeni se porez najčešće isplaćivao u naturi. Uz *ušur*, pod šerijatske poreze spadaju *harač* koji se uzimao na korištenje zemlje te *džizija*, iliti porez koji se naplaćivao od muške populacije koja nije pripadala islamskoj vjeroispovijesti, zbog državne zaštite i nedostatka obveze odlaska u rat.⁹³

Određene ekonomske porezne tradicije nastavile su egzistirati nakon osmanskog zaposjedanja europskih krajeva, zbog toga što se uočen problem u apliciranju sasvim novog sustava u postojeće stanje, zbog čega se određeni nameti iz vremena prije Osmanlija zadržali, te su pretvoreni iz radne obveze u isplatu poreza državi.⁹⁴

4.4. Osmanski novac

Od trenutka kada je Osman kovao svoj novac, nastavljena je tradicija da svaki sultan nakon stupanja na prijestolje uzima pravo kovanja vlastitog novca. Najpoznatiji primjer kovanja vlastitog novca postojao je u vrijeme Bajazida I. koji je tražio povrat u blagajnu prethodno korištene akče kako bi mogao kovati nove, uz određene novčane naknade, što je dodatno punilo blagajnu.⁹⁵ U duhu centralizacije, koja prati sve gospodarske grane unutar Osmanske države, vidljivo je kako je ovim postupkom Osmanlijama bilo od interesa očuvanje valute koja neće dovesti u polje nestabilnosti državnu blagajnu. Pamuk navodi kako je kovani novac bio od krucijalne važnosti osmanskoj vlasti, jer su njime

⁹² S. Kutukoglu, 2008, str. 21-22.

⁹³ S. Kutukoglu, 2008, str. 23.

⁹⁴ H. Inalcik i D. Quataert, 1997. str. 70-71.

⁹⁵ S. Kutukoglu, 2008, str. 47.

mogli osigurati plaćanje vojske, kao i prosperitet gradova koje su povezivale trgovačke rute.⁹⁶ Ipak, u jednom od prethodno spomenutih navoda, Inalcik tvrdi kako je tadašnje razdoblje bilo praćeno nedostatkom kovanog novca, što može biti dodatna potvrda razlozima inzistirajućeg pritiska na održivost poljoprivrede, jer su se preko nje porezi, umjesto u novcu, mogli isplaćivati u naturi. Prema tome, vidljivo je kako država ipak nije mogla utjecati na valutno stanje unutar svojih granica. Pamuk navodi kako je Osmanska država pokušala osigurati stabilno stanje novca, ali je ipak predstavljala samo jedan od čimbenika međunarodne trgovine.⁹⁷

4.5. Osmanlije i bizantsko naslijeđe

Neodvojivost politike, religije i gospodarskih pitanja, konkretizirana je u manipulacijama koje su bile važni čimbenici u pretvaranju zemlje u državno vlasništvo. Vrlo važan princip koji se koristio, značajan i za temeljna obilježja i predodžbe o islamu u srednjem vijeku, jest potvrđivanje zemlje pod božje vlasništvo, samim time pod jurisdikciju vjerskog vođe, u ovom slučaju osmanskog sultana.⁹⁸ U sklopu toga, postavljanje države kao autoriteta nad zemljom, ustrojilo je centralizam kao sustav posredništva između sultana i podanika koji zemlju dobivaju u radnu službu. Kako Inalcik i Quataert navode, vlasništvo nad zemljom mogao je dodijeliti vladajući sultan.⁹⁹ Nadalje, civilne administrativne službe vršile su upravljanje odnosom između održavanja državne zemlje i oporezivanja, a sve u

⁹⁶ S. Pamuk, 2000, str. 19.

⁹⁷ S. Pamuk, 2000, str. 17-19.

⁹⁸ H. Inalcik i D. Quataert, 1997, str. 104.

⁹⁹ H. Inalcik i D. Quataert, 1997, str. 105.

skladu sa zakonom koji je nerijetko imao dodirnih točaka sa bizantskim sustavom upravljanja.¹⁰⁰

Ipak, usprkos analogijama koje su povezivale bizantski i osmanski sustav upravljanja u nastajanju, potrebno je prikazati određene varijetete koji su razdvajali društveno gospodarske sfere dviju država. Iako je ulazak u tumačenje tog segmenta povijesti zaseban i opširan pothvat, ipak se nalazi u kontekstu relevantnog sadržaja za ovaj rad. Naime, već spomenute okolnosti uzrokovane ratnim nestabilnostima kao i konačni kraj aspiracija za bizantskim vojno-političkim oporavkom, iznjedrile su specifičnu situaciju koja će determinirati nastavak osmanske povijesti na europskom tlu. Već sam spomenuo kako je osmanska vlast težila jakom centralizmu, što je u kontekstu vremena bilo opravdano s obzirom na situaciju u kojoj se nalazila. Za uspostavu centralne vlasti, bilo je potrebno postojeće stanje promijeniti i prilagoditi novom sustavu, pogotovo onom ekspanzivne prirode. Inalcik navodi kako okolnosti u kojima su živjeli balkanski seljaci pod vlašću Bizanta i slavenskih zemalja, nisu bile bolje prije dolaska Osmanlija.¹⁰¹ Ova tvrdnja ima sasvim logički postavljena uporišta ako se još jednom osvijesti političko i gospodarsko stanje u kojem su se nalazile zemlje pod bizantskom upravom ili utjecajem, prožete diskontinuitetima vlasti. Neizostavno je spomenuti i osmanski doprinos navedenom stanju, kao i težnju za promjenom te revitalizacijom devastiranih područja.

Prema primjeru područja Trakije, demografske promjene rezultiraju naseljavanjem turskog stanovništva na nekoć grčke zemlje. Imber navodi kako je time započeo proces čvrstog ujedinjenja europskog i azijskog kopna na Dardanelima, što će rezultirati

¹⁰⁰ H. Inalcik i D. Quataert, 1997, str. 105.

¹⁰¹ H. Inalcik, 1972, str. 338.

uspostavljanjem političkog establišmenta prožetog islamom i na europskom tlu.¹⁰² Na nekoć djelove, koji su simbolizirali okosnicu bizantske kulture, kao i bazu poljoprivredne ekonomije europskog dijela Bizantskog Carstva, sustavno je namjenski naseljavano stanovništvo nomadskih korijena u svrhu revitalizacije opustošenih krajeva.¹⁰³ Sam koncept opustošenosti dovodi do pitanja u kolikoj je mjeri stanovništvo balkanskog poluotoka bilo demografski devastirano dolaskom Osmanlija, o čemu također govori Vryonis. Ističe kako je promjena nastala dolaskom nomadskog stanovništva, čime su uvedene karakteristike poput stočarstva te pljačkaških pohoda na pogranična područja. S druge strane, elementi koje su prihvatili, tvoreći novonastalu gospodarsku strukturu, manifestiraju se u poljoprivrednom radu, zanatstvu te trgovini.¹⁰⁴ Prema tome, može se zaključiti kako je invazija na Europu bila agresivna u tolikoj mjeri, prouzrokujući naseljavanje novog stanovništva, koje je ipak bilo prisiljeno prihvatiti tradicionalne elemente gospodarstva kako bi se provela čvrsta centralizacija te stabilizacija države.¹⁰⁵ Bizant, kao državna tvorevina stoljetne egzistencije i državničke tradicije, čijem su značaju i kulturi latentno težili lokalni anadolski plemenski vođe, u svojoj je dotrajalosti sačuvala sustave koji su udahnuili imperijalnost osmanskoj državi. Sukladno tome, u sklopu administrativnog aparata, Lowry navodi kako je u drugoj polovici četrnaestog stoljeća vidljiv napredak u osmanskoj birokraciji, iz čega zaključuje kako je to prvenstveno utjecaj bizantskog

¹⁰² C. Imber, 2003., str. 10.

¹⁰³ S. Vryonis, 1969/1970, str. 261.

¹⁰⁴ S. Vryonis, 1969/1970, str. 263.

¹⁰⁵ S. Vryonis, 1969/1970, str. 264.

naslijeđa, što direktno, što preko balkanskih država koje su također bile pod dugogodišnjem procesu bizantizacije.¹⁰⁶

4.5.1. Usporedba timarskog sustava i bizantskog modela *pronoia*

Na već spomenuti poljoprivredni rad vezuje se i timarski sustav kojeg je u ovom kontekstu neophodno usporediti sa bizantskim modelom *pronoia*. Imber navodi kako korijeni timarskog sustava svoje uporište imaju u pre-osmanskome periodu, tvrdeći kako su bizantske vlasti svojim vojnicima dodijeljivale zemlju u zamjenu za vojnu službu.¹⁰⁷ Nadovezuje se kako je ovaj model dijelio karakteristike s timarskim sustavom u vidu vlasništva nad dodijeljenom zemljom, odnosno da je država zadržavala pravo vlasništva, dok je zemlja bila dodjeljivana samo privremeno. Inalcik navodi kako su seljaci koji su živjeli na pronijama (*paroikos*) pripadali lokalnim manastirima i feudalcima, koji su od njih zahtijevali obveze u vidu godišnje isporuke jednog vagona drva, sijena te slame, zatim rad na njihovim imanjima dva ili tri dana u tjednu.¹⁰⁸ Ipak, spahija u timarskom sustavu nije imao nikakvu vrstu vlasti nad rajom, nego je u ime sultana ubirao porez.¹⁰⁹ Birokratska namjena spahije u ovom je slučaju pogodovala stjecanju centralističke moći sultana, jer je diskreditirala lokalno plemstvo. Centralizacija koju je postupno počela provoditi osmanska uprava, ubrzala je bizantski princip zamjene feudalnih obveza novčanim porezom, pogotovo u primorskim i zonama oko velikih gradova, što je rezultiralo ublažavanju čvrste

¹⁰⁶ H. W. Lowry, 2003, str. 134.

¹⁰⁷ C. Imber, 2003, str. 194.

¹⁰⁸ H. Inalcik, 1972, str. 338.

¹⁰⁹ M. Ipsirli, 2004, str. 292.

veze feudalnih aktera.¹¹⁰ Model *pronoie*, s kojim su se Osmanlije susreli u Trakiji, a zatim i u Srbiji, prema Imberu je predstavljao temelj sustava na kojeg će se poslije primjeniti timarski sustav.¹¹¹ Upravo zbog sličnosti koje karakteriziraju ova dva sustava, može se zaključiti obostrani utjecaj na formiranje timarskog sustava koji će unutar nekoliko stoljeća biti glavna okosnica osmanskog gospodarstva.

4.6. Značaj poljoprivredne proizvodnje za osmansku državu

Prepoznavajući koncept osmanske države kroz praćenje razvoja timarskog sustava, zatim stvaranja cijelog kompleksa administrativne službe kako bi se regulirala podjela državne zemlje, zatim kroz stvaranje ovisnosti uživaoca i obrađivača poljoprivredne površine o državnom aparatu, stvara se slika o osmanskoj državi kao tijelu čiji su gospodarski fundamenti bazirani upravo na poljoprivrednoj proizvodnji. U prilog tome, govori već spomenuti Sugarov primjer državne intervencije u modele šerijatskog zakona, koji bi u slučaju provedbe mogao naštetiti poljoprivrednoj proizvodnji.¹¹² Kroz percepciju Turaka kao etniciteta nomadske prirode, čije su pretenzije usmjerene na stjecanje novih površina za ispašu stoke, sužava se svijest o mogućnosti njihove inicijative upotrebljavanju pašnjaka u svrhu obradivih površina. Slična se stvar u isto vrijeme događa na istočnoj obali Jadrana, gdje se domicilno stanovništvo suočava sa potrebom ekstenzivnog širenja poljoprivrednih površina za sadnju kultura, što zbog demografskog rasta, što zbog upliva nomadskih Vlaha sa provođenjem stočarstva koje će destruktivno utjecati na floru

¹¹⁰ H. Inalcik, 1972, str. 338.

¹¹¹ C. Imber, 2003, str. 194.

¹¹² H. Inalcik i D. Quataert, 1997, str. 48.

zahvaćenih područja.¹¹³ Ipak, značaj poljoprivredne proizvodnje u ovom se kontekstu može pratiti kroz odnose selo – grad, dok su odnosi domicilnog stanovništva i doseljenika u domeni socijalnih struktura osmanske države. Prema Inalciku, odnosi sela i grada, okrenuti su trgovačkim aktivnostima kojima je cilj međusobna korist od poljoprivredne proizvodnje.¹¹⁴ Farouqhi navodi kako se odnosi između ruralnih i gradskih područja nisu održavali intenzivno poput njihovih europskih pandana, ali je postojala struktura seoskih trgovaca koji su egzistirali na račun poljoprivredne proizvodnje dok su u gradu prebivali stanovnici koji su imali veću platežnu moć.¹¹⁵ Regulacija poljoprivredne proizvodnje predstavljala je jedan od primarnih ciljeva centralne vlasti upravo zbog međusobne ovisnosti društvenih struktura, u kojim su poljoprivrednici i trgovci predstavljali dio opskrbe, dok su vojska i birokratske službe, činili dio strukture koja proizvode koristi i raspoređuje.

4.7. Trgovina

Poljoprivredna proizvodnja u masovnoj produkciji podrazumijeva i stvaranje viškova koji se zatim usmjeravaju prema drugoj gospodarskoj grani, trgovini. Ipak, treba dati odgovor na pitanje koja se državna politika najviše očitovala unutar ovog sustava. Viškovi u poljoprivrednoj proizvodnji bili su opasan teren za osmansko gospodarstvo, jer su strani trgovci, bolje platežne moći, mogli ponuditi mnogo višu cijenu od domaćih, što je regulirano zabranama, a pogotovo za vrijeme Bajazida I. koji je intervencijama

¹¹³ M. Ančić, 1987, str. 73-75.

¹¹⁴ H. Inalcik, 1993, str. 139.

¹¹⁵ S. Farouqhi, 2009, str. 86-87.

onemogućio prodaju žita trgovcima sa apenenskog poluotoka.¹¹⁶ Fleet navodi kako su Osmanlije za vrijeme vladavine Bajazida I. ograničavale prodaju žita u količini većoj od 1000 *modija* te da su svjesno nametali visoke poreze na izvoz znajući kako su izvoznici to u stanju platiti.¹¹⁷

Trgovački ugovori koje su Osmanlije sklapali sa stranim državama zvali su se kapitulacije, koji su osim trgovačkih, Osmanlijama donosile i političke prednosti poput stvaranja savezništava i regulacija odnosa među državama.¹¹⁸ Treba napomenuti kako se cilj kojem su težile Osmanlije nije kretao u destruktivnom smjeru za trgovinu sa europskim zemljama, nego profitiranja od iste uz očuvanje vlastitih interesa.¹¹⁹ Sugar navodi kako su Osmanlije preuzeli iskorištavanje trgovačkih resursa znajući njihov doprinos državnoj blagajni kao i iskorištavanje bizantske trgovačke infrastrukture, koja se sastojala od starih rimskih cesta, strateški pozicioniranima prema ključnim trgovačkim točkama Jugoistočne Europe i Male Azije.¹²⁰ Ipak, osmanska trgovina do razdoblja bitke kod Ankare 1402. godine većinom se bazirala na očuvanju i zaštiti trgovačkih ruta u Maloj Aziji, vezanih uz trgovačka dobra s Istoka, zatim kapitulacijama sa europskim trgovačkim zemljama poput Đenove, te trgovini sa obalnim gradovima Crnog mora.¹²¹ Trgovina, kao jedan od ključnih gospodarskih grana, u očima osmanske vlade, predstavljala je mogućnost stjecanja profita za državnu blagajnu, no isto tako neophodnu potrebu za intervencijom u trgovački sustav, jer je mobilnost trgovaca mogla dovesti i do nedostatka resursa u slučaju pretjeranog

¹¹⁶ S. Kutukoglu, 2008, str. 71.

¹¹⁷ K. Fleet, 1997, str. 290-291.

¹¹⁸ H. Inalcik i D. Quataert, 1997, str. 188-190.

¹¹⁹ H. Inalcik i D. Quataert, 1997, str. 3.

¹²⁰ P. Sugar, 1996, str. 72-73.

¹²¹ H. Inalcik i D. Quataert, 1997, str. 218-225.

izvoza.¹²² Iz priloženog se može zaključiti kako je trgovina u konstrukciji gospodarstva Osmanske države imala važnu ulogu, koja ima raspon od stjecanja profita do potencijalne opasnosti za opskrbu velikih gradova, vojske i ostalih državnih čimbenika. S obzirom na važan geostrateški položaj kojeg je do početka petnaestog stoljeća stekla Osmanska država, trgovina se nastavila kretati trgovačkim rutama prema istoku, što je privuklo i europske trgovce, čiji je rezultat bio dodatno povećanje državne intervencije u ovu gospodarsku granu što je predstavljalo okosnicu osmanske politike prema trgovini. Ne treba zanemariti činjenicu o korištenju vojske kao zaštitnog elementa trgovačkih ruta što je dodatno uvećavalo pažnju centralne vlasti na kontroliranje trgovine.

5. POLITIČKE OKOLNOSTI RAZVOJA OSMANSKE DRŽAVE NA EUROPSKOM TLU

Nastanak osmanske države praćen kroz vojnu ekspanziju minimalan je čimbenik cjelokupnog sistema vremena, prostora i odnosa unutar kojih se odvijao razvoj. Izuzev njega, važan je element gospodarstvo koje je na osvojene zemlje Jugoistočne Europe ponudilo nove mogućnosti upravljanja resursima, praćeno regulacijama birokratskog aparata oformljenog od strane centralne vlasti. Pojam vlasti u slučaju osmanske države zamišljen je kroz prizmu sultana i sultanskog vijeća, koje rukovodi faktorima vezanima uz državna i pravna pitanja, kako bi se održala temeljna stabilnost države. Centralna vlast je do vremena Bajazida I. praktički predstavljena u liku sultana, no ekspanzivne mjere unutar

¹²² S. Pamuk, 2000, str. 23.

prvog stoljeća države, dovele su do uređenja uprave i pokušaja definiranja lika i djela osmanskog sultana te njegovih odnosa sa vladarskim obiteljima Rumelije i Anadolije.

5.1. Uspostava centralne vlasti sultana

Okolnosti u kojima je nastala mlada osmanska država djeluju impresivno promatrajući razvoj lokalnog begluka do države imperijalnih ambicija. Dinamičan razvoj, racionalno i strateški potkovano ratovanje kao i političke prilike, odlike su ranih početaka osmanske države. Prelaskom na europsku stranu Dardanela, Osmanlije su započele proces spajanja dvaju kontinenata što će rezultirati potrebom ostvarenja kolektivnog identiteta azijskog i europskog dijela. Spajanje se odvijalo u liku sultana te treba dati odgovor na pitanja kako se odvijao proces legitimizacije njegove vlasti i koja su njezina uporišta. Odmah nakon permanentnog situiranja na ratom i prirodnim nepogodama razrušenom Galipolju, potreba za centralizacijom manifestira se u postupnom oblikovanju mita o osmanskoj dinastiji. Uporište u ostvarenju cilja vidljivo je u samim počecima Osmanove ekspanzije, karizmatičnog vođe koji je iza sebe ostavio utisak zaštitnika naroda kojim upravlja, što prema Inalciku i Quataertu predstavlja jedno od glavnih načela održivosti centralne vlasti sultana, njegova slika kao narodnog zaštitnika od prijetećih ugnjetavača.¹²³

Tijekom vojne ekspanzije na azijskom dijelu, Osmanlije su djelovali u savezništvu sa lokalnim vođama, kršćanima i muslimanima. Područje interesa svakako je bilo gospodarski prožetim potrebama za novim pašnjacima (Osmanlije još uvijek koriste nomadsko naslijeđe anadolskih Turaka), novim trgovačkim uporištima te populacijskom

¹²³ H. Inalcik i D. Quataert, 1997, str. 17.

politikom. U tim segmentima zajedničkog vojnog djelovanja, podjele plijena, jednako su se zastupale sve strane u čemu se Osmana, a zatim i njegove nasljednike smatralo prvog među jednakima.¹²⁴ Matuz se, pak, ne slaže s tom tvrdnjom, ističući kako sultan u počecima rane osmanske države, utjelovljuje apsolutnog vladara, u čijim su se rukama nalazile sve relevantne političke, vojne i gospodarske odluke te zatim navodi kako instituciju sultana, ili njegovu autentičnu vlast, nije nadzirao nijedan oblik ustanova niti pojedinaca, nego je njegova vlast polazila izravno u skladu sa šerijatom.¹²⁵ Sultan je predstavljao božju vlast na zemlji, osobu koja je poslana da održava red, pravdu i mir te da potične duhovni i materijalni prosperitet na zemlji.¹²⁶ U posljednjim načelima leži legitimizacija sultanove vlasti, koja je šerijatskim zakonima uspjela konstruirati državu u kojoj je vladareva dužnost osigurati pravdu i jednakost podanicima.¹²⁷

5.2. Uloga islama u osmanskoj državi

Fenomen mita osmanske dinastije duboko je ideološki prožet religijom zbog činjenice o islamu kao religiji vladara.¹²⁸ Sugar ističe kako je jedan od najranijih situacija vezana uz Osmana, primanje mača koji simbolizira *gazi*, titula koja simbolizira borca za

¹²⁴ H. W. Lowry, 2003, str. 42.

¹²⁵ J. Matuz, 1992, str. 59.

¹²⁶ A. Y. Ocak, 2008, str. 311-312.

¹²⁷ H. Islamoglu-Inan, 1994, str. 5-6.

¹²⁸ H. W. Lowry, 2003, str. 134.

muslimansku vjeru te koju će osmanski vladari uvijek isticati kao primarnu.¹²⁹ Postavlja se pitanje u kojoj je mjeri islam kroz lik i djelo vladara, kao sinonima za državu, utjecao na osmansku politiku i gospodarstvo. Suprotno Wittekovoj tezi, Lowry ističe kako su i kršćani i muslimani sudjelovali u Osmanovim, zatim u Orhanovim pohodima, a sve u svrhu stjecanja lakog plijena, neovisno o gazijskim porivima ratovanja kao jednom od religijskih načela rane osmanske države.¹³⁰ Kafadar ističe Osmanovu politiku prema etničkim i religijskim elementima u njegovom okruženju, čiji su temeljni principi kolektivni i ekonomski prosperitet uz što manje gubitka ljudskih i infrastrukturnih resursa.¹³¹ Taj se princip nalazi i u samoj esenciji islama, gdje se ističe prednost mirnom potraživanju pokornosti drugih religijskih i etničkih struktura, umjesto uporabe sile.¹³²

Uloga koju je islam imao u promoviranju osmanske dinastije vidljivo je prikazana u islamskoj tradiciji, gdje je država smatrana sredstvom promocije islama.¹³³ U prilog tome, nakon učvršćenja vlasti u osvojenim europskim dijelovima, Orhan počinje izgradnju džamija i religijskih institucija kao smjera osmanske politike.¹³⁴ Također, unutar tradicije islama, Osmanlije su u propagandne i ekonomske svrhe koristili i uvjerenje muslimana kako je humanitarnost jedna od odlika dobrog vjernika te da humanitarna djela zadovoljavaju Boga.¹³⁵ Načelno, vladar koji je i sam u službi islama, svoje djelovanje prema najnižim i najosjetljivijim državnim strukturama prezentira kroz prizmu zaštitnika,

¹²⁹ P. Sugar, 1996, str. 8.

¹³⁰ H. W. Lowry, 2003, str. 134.

¹³¹ C. Kafadar, 1995, str. 91.

¹³² J. Matuz, 1992, str. 58.

¹³³ H. Inalcik i D. Quataert, 1997, str. 46.

¹³⁴ C. Imber, 2003, str. 10.

¹³⁵ H. Inalcik i D. Quataert, 1997, str. 47.

osobe čija je dužnost pravedno djelovanje prema svima i pronalaženje optimalne niti vodilje prema društvenom i duhovnom prosperitetu. Božja providnost, kao jedna od sultanovih uzdanica, nudi mu legitimitet za isticanje svoje zaštitničke uloge nad rajom, na što se nastavlja i uloga vladara.¹³⁶ Ipak, Lowry navodi kako se osmanski sultani, referirajući se najviše na Bajazida I., nisu u potpunosti držali svih postulata islama, konzumirajući pretjerane količine alkohola te odavajući se tjelesnim užicima.¹³⁷ Prema Sugaru, islamski elementi na europskom tlu najvidljivije se očituju u sustavu koji bi kršćanima ili židovima, u slučaju prihvaćanja političkog vrhovništva islama pod propisanim pravnim i državnim uvjetima, postali zaštićeni kao *zimije*.¹³⁸ Nemuslimani kao čimbenici osmanske države putem sporazuma *zimmet*, imali su mogućnost odlaska sa mjesta prebivališta ili ostanak na njemu, uz pružanje respekta prema zakonima države, dok zauzvrat nisu bili dužni prijavljivati se u vojsku uz plaćanje porezne naknade *džizje*.¹³⁹ Muslimani kao religijska zajednica, koristili su šerijatski zakon, kojeg nije bilo moguće primjeniti na kršćane, što je rezultiralo podređivanjem *zimija* kroz miletski sustav.¹⁴⁰

5.3. Razvoj centralizacije kroz društvene prilike

Ipak, dolaskom na europska područja, počinje se javljati vidljiva kulturološka razlika između muslimanskog stanovništva i domicilnog kršćanskog. Tu na djelo stupa

¹³⁶ H. Inalcik, 2002, str. 83.

¹³⁷ H. W. Lowry, 2002, str. 35.

¹³⁸ P. Sugar, 1996, str. 5.

¹³⁹ M. A. Aydin, 2004, str. 571-572.

¹⁴⁰ P. Sugar, 1996, str. 6.

prilagodba osmanske države kao univerzalnog tijela. Naime, konstrukcija osmanske države ne temelji se isključivo na turskom etnicitetu, kao i na islamskoj vjeroispovijesti. Inkorporiranje kršćanskog populacijskog elementa u tijek razvoja osmanske države postat će osnova njezine univerzalnosti. Ipak, Inalcik i Quataert navode kako je u svrhu ekonomskog prosperiteta, a kroz prizmu islamskih vjerskih tradicija, dužnost države, odnosno njezine vlasti promocija islama.¹⁴¹ Konkretno, daleko od predrasuda koje terete Osmansko Carstvo kao krvožedno, osvajačko, vidljiva je potreba za implementiranjem onih kulturoloških subjekata koji su za održivost mlade osmanske države bili od esencijalnog značenja. Ipak, zbog provođenja određenih postupaka primjene vlasti nad osvojenim područjima, raspravu o ekspanzionističkim porivima osmanske države ne valja prepustiti jednosmjernoj interpretaciji. Agoston navodi kako je Osmansko Carstvo u europskim zemljama percipirano kroz turski etnicitet, šireći predodžbu o njima kao inferiornijoj zajednici.¹⁴² Ipak, već spomenuta sličnost sa Bizantskim Carstvom u gospodarskom kontekstu, dovoljna je da se ove dvije sile nađu na sličnom civilizacijskom usmjerenju.

Potreba za otomanizacijom osvojenih djelova na europskom tlu provedena je sustavnim dovođenjem turskog etničkog elementa.¹⁴³ Populacija, koja se religijski klasificira islamom, poslužila je spajanju Europe i Azije pod Osmanlijama, u vojne i ekonomske svrhe.¹⁴⁴ Opustošeni djelovi Europe bili su privlačni turskoj etničkoj populaciji koja svoju egzistenciju nije mogla održati u anadolskim krajevima.¹⁴⁵ Rješenje ove situacije

¹⁴¹ H. Inalcik i D. Quataert, 1997, str. 45-46.

¹⁴² G. Agoston, 2015, str. 613.

¹⁴³ P. Sugar, 1996, str. 16-17.

¹⁴⁴ P. Sugar, 1996, str. 18.

¹⁴⁵ F. Emecen, 2004, str. 15.

predviđeno je u masovnom preseljenju stanovništva. Prema Emecenu, osmanske vlasti podržavale su migracije na nova osvojena područja, dok su u nekim situacijama čak i intervenirali nasilnim preseljenjem.¹⁴⁶ Kafadar ističe kako je preseljenje turskog stanovništva na europsko tlo jedan od ključnih elemenata nastavka osmanske ekspanzije, no tu su prisutni i ostali čimbenici, poput smanjenja poreznog tereta seljacima, kao i ponovno uspostavljanje mira i koegzistencije na osvojenom području.¹⁴⁷ Za uspješno integriranje novopridošlog stanovništva neophodno je aplicirati institucionalne mjere čije su tekovine donijeli sa sobom. Već za vrijeme Bajazida I., institucije čiji su korijeni sezali do samih izvora tradicije bliskoistočnih zemalja, obuhvatile su velik dio birokratskog aparata Osmanske države.¹⁴⁸ Ipak, Osmanlije nisu smatrali pragmatičnim preventivno nametanje vlastitih tradicija, pogotovo pravnih, što će sustavno mijenjati odnose šerijatskog i običajnog prava.¹⁴⁹ Naime, već u samoj početnoj fazi konstrukta državne zajednice, potrebno je približiti društvene strukture državnoj administraciji, u ovom slučaju osmanskoj, koja se prejudicira centralističkom i kroz tu prizmu teži okupiti oko sebe sve raspoložive društvene slojeve. Prema tome, raslojavanje i na administrativnoj sceni moralo je poslužiti izgradnji čvršćeg i profesionalnijeg aparata unutar osmanske države. Njezine same početke možemo okarakterizirati vojnom ekspanzijom, militantnim aktivnostima čiji su protagonisti *a priori* bili pretpostavljeni kao jedini administrativni sloj. Na ovu tezu raspravlja i Kafadar, koji ističe kako je za vrijeme Murata I. donešena uredba o osnivanju ureda *kadijaskera*, sudca koji bi u načelu trebao kultivirati i ograničiti mogućnosti lokalne

¹⁴⁶ Isto.

¹⁴⁷ C. Kafadar, 1995, str. 102.

¹⁴⁸ H. Inalcik, 2002, str. 80

¹⁴⁹ M. A. Aydin, 2002, str. 518.

elite koja je doprinijela usponu osmanske države svojim vojnim zaslugama, no ne do te mjere da predstavlja prijetnju ustanovi sultana, koji im je ovom prilikom, oduzeo zemlju i nametnuo poreze na imovinu koju su stekli pljačkom i porobljavanjem stanovništva okupiranih područja.¹⁵⁰ Ovim mjerama, ostavljen je znatan prostor za manevriranje Bajazidu I. prilikom postavljanja administrativnog kadra koji će biti prilagođen esencijalnosti centralističke ideologije.

5.4. Odnosi Osmanlija sa balkanskim državama

Na bazi toga, Osmanlije su provodili politiku saveza, vazalstva sa vladarima balkanskih srednjovjekovnih država.¹⁵¹ Prema Inalciku, korijeni te politike vidljivi su kroz savezništva Osmana sa pograničnim vladarskim strukturama, koje bi s razvojem vojno političkih odnosa prerasla u vazalni odnos.¹⁵² Kao primjer, Inalcik navodi bitku na Kosovu polju 1389. godine, gdje su uz bok Osmanlijama sudjelovali bizantski Car te bugarsko, srpsko, makedonsko i albansko plemstvo, što kao važnu referencu ističe i Imber.¹⁵³ Navedeni primjer može se interpretirati kroz politički kontekst zaštite vlastitih interesa i sfera utjecaja balkanskih lidera, koji su uz pomoć demonstracije moći koju je već tada pružala osmanska država, mogli svojim političkim oponentima ili pretendentima za prijestolje, iskazati svoju političku volju kroz metodu sile. Ipak, unutar političkih sfera balkanskih srednjovjekovnih država, postojala je struja koja je naginjala prema utjecaju

¹⁵⁰ C. Kafadar, 1995, str. 100-101.

¹⁵¹ P. Sugar, 1996, str. 17.

¹⁵² H. Inalcik, 1954, str. 104-105.

¹⁵³ H. Inalcik, 1954, str. 105.

katolicizma ili Ugarske, kao čimbenika koji bi trebali osigurati poticaj protiv Osmanlija, koji su, za ovu priliku, koristili pravoslavno svećenstvo kao čvrstu opoziciju.¹⁵⁴ Dinamika razvoja nove države na Balkanu definitivno je probudila međusobne odnose državnih struktura čiji su unutarnji interesi bili svedeni na međusobne borbe za prijestolje i veći ekonomski utjecaj. Ne treba zanemariti ni činjenicu prema kojoj je Dubrovnik sklopio trgovački ugovor sa Osmanlijama, što na jednostavnoj bazi ističe priču o sveopćoj nezainteresiranosti državnih političkih aktera za vojni sukob, nego isključivo usmjerenje prema gospodarskim odnosima.¹⁵⁵ Također, unutar gospodarskih interesa kojima su težile Osmanlije, centralna vlast je morala provoditi politiku koja će joj osigurati kapitalnu dobit, neovisnu o religijsko etničkim strukturama. Prema tome, Sugar ističe kako su nakon osmanskih osvajanja kršćani mogli uzdržavati zemlju prema principu koji se primjenjivao na muslimane.¹⁵⁶ Osim toga, u sklopu državnog prihoda, jedan od važnijih izvora osmanskoj državnoj blagajni bio je upravo tribut kojeg su plaćale vazalne države Jugoistočne Europe.¹⁵⁷

U sklopu osmanske politike na Balkanu, odnosno njenih početaka, vidljiv je pragmatičan i oprezan pristup vlasti prema društvenim strukturama na koje su naišli. Iako su već postojale veze između Balkanskog poluotoka i Male Azije, odnosno između kršćanskog i islamskog svijeta nakon provale Arapa s kojima je i došao islam, one su se konkretizirale uspostavom osmanske vlasti na europskom tlu. Naime, politika koju su provodile Osmanlije na osvojenim djelovima Europe, u osnovnim je crtama bila

¹⁵⁴ H. Inalcik, 2002, str. 13.

¹⁵⁵ J. Matuz, 1992, str. 30.

¹⁵⁶ P. Sugar, 1996, str. 96.

¹⁵⁷ M.M. Cosgel, 2004, str. 8.

osiguravanje stanja koje će doprinijeti prihvaćanju njihove vrhovne vlasti. Kroz socijalni karakter te politike, snažno je vidljivo provođenje i promicanje centralizacije kao olakšavajućeg faktora zaštite stanovništva koje plaća porez. Ipak, karakteristike osmanskog društvenog sustava očitavale su se kroz elemente koji su dinamično cirkulirali, potičući međusobni odnos radi vlastite održivosti. Guilmartin ističe kako je osnova društveno gospodarskog funkcioniranja Osmanskog Carstva sadržana u vojsci koja se brine za sigurnost centralne vlasti, materijalnom bogatstvu kojim se vojnicima isplaćuju usluge, raji koja proizvodi materijalno bogatstvo (porezi, hrana) te centralnoj vlasti (sultanu) koja se uz pomoć islama brine za prosperitet i ravnopravnost raje.¹⁵⁸ Uloga vojske u ovom slučaju može se pratiti kroz McNeillov koncept „mikroparazitizma“ koji definira dominantnu skupinu ljudi čiji je *raison d'etre* egzistiranje na račun podređene skupine ljudi, koja u zamjenu dobiva adekvatnu vojnu zaštitu.¹⁵⁹ Specifičnost situacije leži u pogledu na timarski sustav prema kojem spahija, kao pripadnik vojne službe, u zamjenu dobiva posjed na kojem može proizvoditi i konzumirati proizvedeno, kao i naplaćivati poreze raji na posjedu. Samim time, u pogledu egzistencijalnog doprinosa društvu, najmanju ulogu posjeduje vladajuća klasa.

5.5. Postupno svrgavanje vlasti lokalnih balkanskih vladara

Stanje u kojem su se nalazile zemlje Jugoistočne Europe, pružalo je klasičan preduvjet osmanskoj ekspanziji. Ulazak u dubinu međudnosa aktera koji su potencirali

¹⁵⁸ J. F. Guilmartin, 1988, str. 727-729.

¹⁵⁹ W. H. McNeill, 1982, str. vii-ix.

borbe za vlast unutar balkanskih država pretpostavljalo bi opširnije istraživanje, stoga je u kontekstu ovog rada optimalno promotriti srednjovjekovnu Jugoistočnu Europu kao makroregiju, obuhvaćenu nestalnim političkim, društvenim i gospodarskim odnosima. Osmansko uspostavljanje nadzora nad vazalnim državama očitovale se za vrijeme Murata I. kada su pojedini članovi vladarskih dinastija, poput bizantske dinastije Paleolog, tražili pomoć Osmanlija za stupanjem na prijestolje, što je predstavljalo jasnu demonstraciju moći koju su Osmanlije posjedovale.¹⁶⁰ Proces, kojim su Osmanlije postupno nametale vlast balkanskim državama, detaljno je, ali na jednoj sasvim jednostavnoj razini opisao Inalcik, ističući kako je prvi cilj bio osiguravanje određene vrste kontrole nad državnom vlasti, nakon čega slijedi postupno svrgavanje vladajuće dinastije te apliciranje timarskog sustava na anektiranu zemlju.¹⁶¹ Bez obzira na hektično stanje unutar balkanskih srednjovjekovnih država, razmjeri vojne moći Osmanlija nisu mogli predstavljati dovoljnu snagu koja bi mogla trajno okupirati cijelu državnu strukturu. Naime, prema Inalciku i Quataertu, osmanska vlast je poticala sukobe između vladajućih struktura balkanskih država, osiguravajući mogućnost vlastitog utjecaja na njihove međusobne odnose, uz indirektnu pomoć neslaganja pravoslavne i katoličke crkve, dva elementa koja su svojim sukobima također determinirala političke odnose Jugoistočne Europe.¹⁶²

Među prvim procesima, zasigurno se pronalazi i uspostava administrativnog aparata koji omogućuje postupnu predaju „državnosti“ novom državnom autoritetu. Prema Imberu, reorganizacija državne uprave u osvojenim europskim područjima nije se doticala vladajućih struktura, nego je, naprotiv, pružala i dalje njihovo obnašanje vlasti uz

¹⁶⁰ H. Inalcik, 2002, str. 14.

¹⁶¹ H. Inalcik, 1954, str. 103.

¹⁶² H. Inalcik i D. Quataert, 1997, str. 15.

dogovorene ustupke Osmanlijama.¹⁶³ Uz čvrstu vojnu pozadinu, kakvu je u to vrijeme predstavljala osmanska država, članovi vladajuće elite bili su u poziciji koja im je garantirala ostanak na vlasti i sigurnost od neželjenih promjena. S druge strane, postojale su i metode kojima su Osmanlije posezale radi pružanja jamstva na nepromijenjenost dogovora poput zadržavanja vladarevog sina na sultanovom dvoru, dogovoreni brakovi itd.¹⁶⁴ Ipak, unutar nekoliko slučajeva, otpor vladajuće elite osmanskoj vlasti predstavljalo je neočekivanu priliku, koja bi se iskoristila zbacivanjem pobunjenih vladara i inkorporiranjem njihovih država pod direktnu vlast sultana što znači da je u ovom slučaju riječ o već razvijenom sustavu rane osmanske države, koja je predstavljala ozbiljan autoritet rumelijskim ali i anadolskim lokalnim vladarima, koji su zahvaćeni administrativnim promjenama koje je nametao Bajazid I. u svrhu jačanja centralne vlasti.¹⁶⁵ U prethodnim navodima, spomenuto je kako je sultan kroz običajno pravo mogao centralizirati svoju vlast, pogotovo u zemljama Jugoistočne Europe. Svrgavanje bugarskog cara i brisanje Bugarske sa popisa vazalnih država, nije predstavljalo ujedno i kraj bugarske dinastije, kao i kroz primjere drugih država, nego je pokazalo metode koje je koristio Bajazid I., premještajući upravljanje lokalnih dinastija u druge pokrajine, prisiljavajući ih da u potpunosti prihvate njegovu vlast.¹⁶⁶

¹⁶³ C. Imber, 2003, str. 180.

¹⁶⁴ Isto.

¹⁶⁵ H. Inalcik, 1954, str. 104-105.

¹⁶⁶ C. Imber, 2003, str. 181.

6. ZAKLJUČAK

Tijekom svoje povijesti, od Osmanovog begluka pa do Ataturkove Republike Turske, Osmansko je Carstvo predstavljalo faktor iznenađenja i nepredvidljivosti u vanjskoj i unutarnjoj politici. Dinamični i eksplozivni start državne tvorevine koja je unutar jednog stoljeća uspjela zauzeti velika područja Male Azije i Jugoistočne Europe, uz popratnu stabilizaciju gospodarskog i društvenog stanja, pomogao je u njezinom svrstavanju među svjetske sile kasnog srednjeg i ranog novog vijeka. Suštinski, ekspanzija osmanske države nezaustavljivo je krenula praćena okolnostima poput dekadentnosti Bizantskog carstva i manjkom čvrste centralne snage za ujedinjenjem krajeva pod vlašću turskih emirata. Osman i njegovi nasljednici u svojim prvim koracima iskorištavali su sve ponuđene prednosti, aktualizirajući pristup *ghazi*, kombiniranom procesu pljačkanja pograničnih država i elemenata Svetog rata protiv nevjernika. Stvarajući početne državne strukture, potreba primjene birokracije na grane gospodarstva usmjerila je kretanje osmanske države prema agrarno društvenoj strukturi, kojoj će poljoprivredna proizvodnja predstavljati jedan od ključnih temelja održivosti. Ovom prilikom još bi se jednom referirao na Guilmartina, stavljajući naglasak na cirkularnost i međuovisnost društvenih čimbenika osmanske države. Primjena ovakog sustava naišla je na plodno tlo politici centralizacije, koja je vukla sve konce prema jednom središtu. Čvrstoj centralnoj vlasti potrebna je zaštita vojske, koja također biva ovisna o sultanovoj volji i dodijeli zemlje. Za održavanjem vojske, a pogotovo one ofenzivnih smjerova, potrebna je proizvodnja hrane i sakupljanje poreza radi podijele plaća. Za posljednja dva segmenta gospodarstva i ekonomije zadužena je raja, koja je zahvaljujući vjerskim predodžbama podložna manipulacijama od strane centralne vlasti. Sultan je predstavljen kao božji poslanik, posrednik između božjeg

vlasništva i raje. U svjetlu toga, dužan je osigurati prosperitet egzistencijalnih potreba stanovništva kao i duhovnih, zbog čega ima ulogu i vjerskog vođe. Predstavljene uloge pronalaze legitimitet u šerijatskom pravu, no okolnosti u kojima se razvijala osmanska država nisu bile podložne isključivo zakonima šerijatskog prava. U svrhu toga, sultan je bio u mogućnosti izdavati i svjetovne zakone, koji su predstavljali zaštitu osmanskih političkih interesa. Odnosi sa državama Jugoistočne Europe, kao i trgovačkim državama apenenskog poluotoka, predstavljali su ogledalo osmanske politike, koja je u suštini bila prioritarno usmjerena prema teritorijalnoj ekspanziji, no uz primjenu uređenijeg poreznog i pravnog sustava, koji su bili definirani propisanim zakonima. Tijekom svoje ekspanzije na tlo Jugoistočne Europe, Osmanlije su uz pristup „snage mača“ funkcionirali i diplomatski, koristeći nesigurnu situaciju balkanskih država, izmučenih ratovima i unutarnjim borbama za prijestolje. Princip *divide et impera*, idealan je pri opisu osmanske politike prema balkanskim državama, iz razloga što su Osmanlije koristili uhodani način pomoći jednom od pretenadata, pružajući mu vojnu pomoć i zaštitu. Razvoj situacije se kretao u smjeru formiranja vazalnog odnosa, a nakon toga i potpune otomanizacije domicilnih plemićkih struktura. Osmanska država i njezini predstavnici postali su pokretač društveno ekonomskog razvoja na području Male Azije i Jugoistočne Europe u kasnom srednjem vijeku. Primjena novih gospodarskih sustava, pogotovo u poljoprivredi, postala je krucijalni faktor na putu prema vojnoj superiornosti osmanske države, izgrađujući profesionalnu vojnu mašineriju, koja će pomoći podizanju ekonomskog i populacijskog bogatstva tijekom idućeg stoljeća, dok će centralna vlast, koristeći prokušane političke metode, podići državu do imperijalne razine Osmanskog Carstva.

7. LITERATURA

1. G. Agoston, 2015, The Ottoman Empire and Europe, The Oxford Handbook of Early Modern European History, 1350-1750: Volume II: Cultures and power, Oxford 2015.
2. G. Agoston i B. Masters, 2009, *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, Facts on file, Inc., New York, 2009.
3. M. Ančić, 1987, Gospodarski aspekti stočarstva cetinskog komitata u XIV. st., ACTA HIST.-OCEON IUGOSL., VOL 14 (1), str. 69-98, ZAGREB 1987.
4. Imperial legacy, 1997, Imperial legacy: The Ottoman imprint on the Balkans and the Middle East, ur. L. C. Brown (autori tekstova H. Inalcik et alii), Columbia University Press, New York 1997.
5. G. Bozkurt, 2015, Review of the Ottoman legal system, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM, 3 (03), . DOI: 10.1501/O
6. M. M. Cosgel, 2004, Efficiency and Continuity in Public Finance: The Ottoman System of Taxation, Economics Working Papers, Connecticut 2004.
7. S. Faroqhi, 2009, *Sultanovi podanici: Kultura i svakodnevnica u Osmanskom Carstvu*, Golden Marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2009.
8. K. Fleet, 1997, Ottoman grain exports from Western Anatolia at the End of the Fourteenth Century, Journal of Economic and Social History of the Orient, Vol. 40, No. 3. (1997), pp. 283-293. Cambridge 1997.
9. J. F. Guilmartin, 1988, Ideology and conflict: The wars of the Ottoman empire, 1453-1606, Journal of Interdisciplinary History, Vol. 18, No. 4, The Origin and Prevention of Major Wars, (Spring, 1988), str. 721-747

10. J. von Hammer, 1979, *Historija Turskog/Osmanskog Carstva 1.*, Štamparski zavod „Ognjen Prica“, Zagreb, 1979.
11. C. Imber, 2002, *The Ottoman Empire 1300-1650: The Structure of power*, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire 2002.
12. H. Inalcik, 1954, Ottoman Methods of Conquest, *Studia Islamica*, No. 2 (1954), pp. 103-129. Maisonneuve & Larose
13. H. Inalcik, 1972, The Ottoman Decline and its Effect Upon the Reaya, in Henrik Birnbaum and Speros Vryonis, Jr. (eds), *Aspects of the Balkans: Continuity and change*, Mouton, pp. 338-354., The Hague, 1972.
14. H. Inalcik, 1993, *The Middle East and Balkans under the Ottoman Empire, Essays on Economy and Society*, Indiana University Turkish Studies and Turkish Ministry of Culture joint series (Book 9), Indiana Univ Turkish Studies Dept, Indiana 1993.
15. H. Inalcik i D. Quataert, 1997, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire Vol. I: 1300-1600*, Cambridge University Press, Cambridge 1997.
16. H. Inalcik, 2002, *Osmansko Carstvo: Klasično doba 1300.-1600.*, Srednja Europa, d.o.o. Zagreb, 2002.
17. C. Kafadar, 1995, *Between two worlds: Construction of the Ottoman State*, University of California Press, Berkley and Los Angeles 1995.
18. H.W. Lowry, 2003, *The Nature of the Early Ottoman State*, State University of New York Press, Albany 2003.
19. *Historija Osmanske države i civilizacije I*, 2004, *Historija Osmanske države i civilizacije I*, ur. E. Ishanoglu (autori tekstova F. Emecen, M. Ipsirli, M. A. Aydin, A. Y. Ocak et alii), Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo 2004.

20. Historija Osmanske države i civilizacije II, 2008, *Historija Osmanske države i civilizacije II, Ekonomski život u Osmanskoj državi*, ur. E. Ishanoglu, (autori tekstova Mubahat S. Kutukoglu, A. Y. Ocak et alii), Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo 2008.
21. J. Matuz, 1982, The nature and stages of ottoman fudalism, *Asian and african studies* 16, Freiburg 1982, str. 281-292.
22. J. Matuz, 1992, *Osmansko Carstvo*, Školska knjiga, Zagreb, 1992.
23. W. H. McNeill, 1982, *The Pursuit of Power*, University of Chicago Press, Basil Blackwell Publisher Limited, Chicago, 1982.
24. I. Ortayli, 2013, *Osmanlije: Posljednja imperija (drukčije razumijevanje Osmanlija 2)*, Connectum, Sarajevo, 2013.
25. G. Ostrogorski, 2002, *Povijest Bizanta*, Golden Marketing - Tehnička knjiga, Zagreb, 2002.
26. L. Pierce, 2004, Changing Perceptions of the Ottoman Empire: The early centuries, *Mediterranean Historical Review*, Vol. 19. No. 1, 2004. str. 6-28.
27. S. Vryonis, Jr., 1969/1970, The Byzantine Legacy and Ottoman Forms, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 23/24, 1969/1970, str. 251-380.
28. S. Pamuk, 2000, *A Monetary History of the Ottoman Empire*, Cambridge University Press, Cambridge 2000.
29. A. Salzman, 1993, An Ancien Regime Revisited: „Privatization“ and Political Economy in the Eighteenth-Century Ottoman Empire, *POLITICS & SOCIETY*, Vol. 21., No. 4., 1993, str. 393-423.
30. T. Sato, 1997, *State and Rural Society in Medieval Islam: Sultans, Muqta's, and Fallahun*, E.J. Brill, Leiden, 1997.

31. P. F. Sugar, 1996, *Southeastern Europe under Ottoman rule, 1354-1804.*, University of Washington Press, Washington 1996.

Sažetak

Osmanski gospodarski i politički sustavi na europskom tlu do 1402. godine

Začetnikom rane osmanske države smatra se Osman (1281?-1326) koji je započeo sa teritorijalnom ekspanzijom vlastitog begluka uz pomoć lokalnih saveznika. Osmanova država nastavlja se širiti pod vlašću njegovog sina Orhana čije će djelovanje kulminirati zauzimanjem prvog osmanskog posjeda na europskom tlu, utvrde Cimpe 1353. godine. Orhana nasljeđuje sin Murat I. koji nastavlja sa teritorijalnom i političkom ekspanzijom. U sukobu sa snagama srpske srednjovjekovne države pogiba u bitci na Kosovu polju 1389. godine. Njegov sin Bajazid I. učvršćuje ekonomsku, vojnu i političku stabilnost države sve do svoje smrti 1402. godine kada biva poražen od Timurove vojske u bitci kod Ankare. Osmanska država za vrijeme vladavine prva četiri sultana doživljava promjene u političkim i gospodarskim sustavima što se manifestira kroz uvođenje mnogih poreza, zakona kao i stvaranjem suživota sa kršćanskim stanovništvom. Svojim razvojem osmanska država postaje jedan od ključnih euroazijskih političkih i gospodarskih faktora kasnog srednjeg vijeka.

Ključne riječi: rana osmanska država, gospodarstvo, politika, porezi, timar, centralizacija, Jugoistočna Europa, Osmansko Carstvo

Summary

Ottoman economic and political systems on the European soil until 1402

Initiator of The early Ottoman State is thought to be Osman (1281 – 1326) who commenced with the territorial expansion of his own *beylik* with the help of local allies. Osman's State continued to grow under the authority of his son Orhan whose endeavour culminated by conquering the first Ottoman territory on the European soil, and that was the fortress Tzimpe in 1353. Murad I, the son of Osman, continued with the expansion after which he died in the Battle of Kosovo in 1389. Murad's son Bayezid I stabilized economical, military and political situation of the Ottoman State, all until his death in 1402 when he was defeated by Tamerlain in the Battle of Ankara. The Ottoman State, during the reign of the first four sultans, had encountered political and economic changes which manifested through the imposition of taxes, laws and establishing coexistence with Christian population. With its development, the Ottoman State became one of the crucial Eurasian political and economic factors of the Late Medieval Period.

Keywords: The Early Ottoman State, economics, politics, taxes, timar system, centralization, Southeastern Europe, Ottoman Empire

